İŞLETME ve FİNANS
YAZILARI – II

EDİTÖR
Doç. Dr. Fatih Temizel

1. Basım

BETA

İŞLETME VE FİNANS
YAZILARI - II

Editör:

Doç. Dr. Fatih TEMİZEL

Yayın No: 3896
İşletme-Ekonomi Dizisi: 1022

İşletme ve Finans Yazıları - 2
Doç. Dr. Fatih Temizel

Birinci Baskı: Ağustos 2019, İstanbul
ISBN: 978 - 605 - 242 - 436 - 0
Tasarım Uygulama: Savaş Zafer - ACT Reklam
Kapak Tasarım: Neslişah Barik - ACT Reklam

Baskı ve Cilt: Birlik Fotokopi Baskı Ozalit Gıda San. Tic. Ltd. Şti.
Nispetiye Mah. Birlik Sokak No: 2
Nevin Arıcan Plaza 1. Levent/Beşiktaş/İST.
Tel: (0212) 269 30 00 (Sertifika No. 20179)

© 2019 Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
Tüm hakları saklıdır. Tamamının ya da herhangi bir bölümünün yayıncının yazılı izni olmadan çoğaltılması yasaktır.

Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
Sertifika No: 16136
Narlıbahçe Sok. No: 11 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 511 54 32 - 519 01 77 Fax: (0212) 513 87 05 - 511 36 50
www.betayayincilik.com

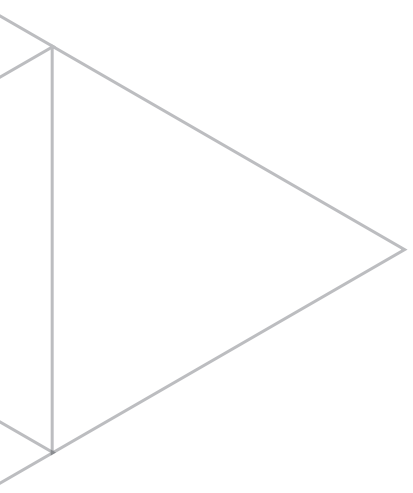

EDİTÖRDEN

Sizlerle paylaşmakta olduğumuz "İşletme ve Finans Yazıları - II" kitabı, başlığından da anlaşılabileceği üzere muhtemel bir dizi kitabın ikinci halkasını oluşturmaktadır. İlk kitabın ardından ortaya çıkan gelişmeler ikinci kitabın karar alma sürecini teşvik etmiştir. Bu sayede elinizdeki kitabın yazımı gerçekleşebilmiştir.

İlk kitabın yazımı sırasında var olan hedefler çeşitlenerek zenginleşmiştir. Önceleri akademisyenlerin özenli bilimsel çalışmalarının akademi ve ekonomiden oluşan ekosistemin aktörleri ile buluşması hedeflenirken bir başka alana da katkı yapıldığı gözlenmiştir.

Lisansüstü eğitimlerine devam etmekte olan yüksek lisans ve doktora öğrencileri seminer derslerinde temel kaynaklardan birisi olarak ilgi göstermektedir. Sınıftaki eğitim sırasında oluşan tartışmaların, iş dünyasını temsil eden öğrenciler tarafından reel ve finansal sektöre aktarıldığına tanıklık etmek büyük bir memnuniyet kaynağı olmuştur. Böylelikle akademik dergi yönetimlerinin genel ve güncel bir yakınması olan sınırlı bir çevreye hitap edebilme durumu ortadan kalkmıştır.

Kitapta disiplinler arası bakış açısı korunmaktadır. Disiplinler arası işbirliği olmadan yeni, özgün ve katma değer üretme potansiyeli taşıyan çalışmalar ortaya koyma olanağının kalmadığı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda olmak üzere kitap içeriğinden şeçkilere bakış açısı örneklerine aşağıda yer verilmektedir.

Turizmde farklı ürün geliştirmeden geliri artırmanın ve sürdürülebilir kılmanın mümkün olmadığı öteden beri söylene gelmektedir. Bu kitapta "Sakin Şehir Hareketini Yerel Bir Kalkınma Modeli" olarak tartışmaya açan bölüm bu anlamda yeni bir soluk kazandırarak gündemi hareketlendirmektedir. Hemen yanında da bu türden bir yeniliğin "Esnek Çalışma" ile taçlandırılma potansiyelini akla getiren bir bölüm detaylı olarak yer almaktadır. Turizm alanında kalabalıkların gücünden yararlanılması önemli bir farkındalığın oluşturulmasına altlık olarak "Turizmde Kitlelerin Gücü" başlıklı bir bölüm ile dikkat çekmektedir.

Ülkelerin kalkınmasında eğitimin yeri hiçbir platformda tartışılmamaktadır. Bunun yerini tartışmalarda eğitimin içeriği ve finansmanı almıştır. Bu kitapta "Türkiye'de Eğitimin Finansmanı" başlıklı bölüm tartışmaları bütüncül bir bakış ile değerlendirmektedir.

Modern zamanların en soğuk gerçeklerinden birisi faktör fiyatlamaları ve reel sektöre yansımalarıdır. Kitapta bu konu ile ilgili birden fazla bölüm bulunmaktadır. Bölüm sekiz, dokuz, onüç ve onyedi bu konudaki temel örneklerdir.

Finansal varlık seçimi ve fiyatlaması kitapta güçlü biçimde boy gösteren konulardan birisidir. Bu kapsamda Karbon Salınımından, Doğrudan Yabancı Yatırımlara, Borsa Endeksleri Arasındaki İlişkilerin Analizinden, Yatırımcı İlişkileri Yönetimi Örneklerine ve Borsa Yatırım Fonlarına kadar geniş bir yelpazede farklı uygulamalar içeren saygın portföy yönetimi çalışmaları yer almaktadır.

Kitabın sağlıklı ve güvenilir biçimde yönetilip sonuçlandırılabilmesi için yukarıda sözü edilen çalışmalar titizlikle gerçekleştirilmiştir. Her bölümde isimleri belirtilen araştırmacılar yoğun bir mesai yapmıştır.

Her eserin ortaya konmasında bazı ortak paydalar bulunmaktadır. Bu kitabın yazılabilmesi de benzer biçimde bazı koşulların olgunlaşmasına bağlı olarak olanaklı hale gelmiştir. Türkiye'de sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalarda veri temin etmek son derece önemlidir. Güvenilir veri toplamak çoğu zaman zor süreçler içermektedir. Bu kitabın ortaya çıkmasında da veri kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, tam da bu anda Thomson & Reuters Datastream modülüne erişim sağlayarak kaliteli veri seti elde edilmesini olanaklı kılan Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Finans Laboratuvarının önemine vurgu yapmak en azından vefanın gereğidir. Finans Laboratuvarının kurulması ve yaşatılmasına emek verenler olarak sırası ile Anadolu Üniversitesi Rektörlüğü ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı olmak üzere saygı ve şükranlarımızı sunmayı bir görev biliriz.

Bu kitabın ilgililere bekledikleri katkıyı en üst düzeyde sunması dileğimizi hedefimiz haline getirerek saygıyla akademi ve finans dünyasındaki paydaşlarımıza sunarız.

Doç. Dr. Fatih Temizel

KİTAP YAYIN HAKEM LİSTESİ

1. Prof. Dr. Semih Büker	Ufuk Üniversitesi
2. Prof. Dr. Kemal Yıldırım	Anadolu Üniversitesi
3. Prof. Dr. Güven Sevil	Anadolu Üniversitesi
4. Prof. Dr. Sabri Azgün	Atatürk Üniversitesi
5. Prof. Dr. Süleyman Sözen	Anadolu Üniversitesi
6. Prof. Dr. Ahmet Ferda Çakmak	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
7. Prof. Dr. Metin Çoşkun	Anadolu Üniversitesi
8. Prof. Dr. Ufuk Aydın	Anadolu Üniversitesi
9. Prof. Dr. Nurullah Uçkun	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
10. Prof. Dr. Fatih Bayram	Karabük Üniversitesi
11. Doç. Dr. Yılmaz Bayar	Uşak Üniversitesi
12. Doç. Dr. Ali Özdemir	Anadolu Üniversitesi
13. Doç. Dr. Fatma Kocabaş	Anadolu Üniversitesi
14. Doç. Dr. Arzu Tay Bayramoğlu	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
15. Doç. Dr. Oğuz Yıldırım	Alanya Alââddin Keykubat Üniversitesi
16. Doç. Dr. Mehmet Fatih Bayramoğlu	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
17. Doç. Dr. Arzum Erken Çelik	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
18. Dr. Öğr. Üye. Ömer Akkuş	Gümüşhane Üniversitesi
19. Dr. Öğr. Üye. Sinan Yılmaz	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
20. Dr. Öğr. Üye. İbrahim Müjdat Başaran	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
21. Dr. Öğr. Üye. Lokman Tütüncü	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
22. Dr. Öğr. Üye. Çağatay Başarır	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
23. Dr. Öğr. Üye. Hicran Özgüner Kılıç	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
24. Dr. Öğr. Üye. Çetin Polat	Anadolu Üniversitesi
25. Dr. Öğr. Üye. Mutlu Uygun	Aksaray Üniversitesi
26. Dr. Öğr. Üye. Zişan Kara	Aksaray Üniversitesi
27. Dr. Öğr. Üye. Deniz Şükrüoğlu	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
28. Dr. Öğr. Üye. Levent Terlemez	Eskişehir Teknik Üniversitesi
29. Dr. Öğr. Üye. Mehmet Şengür	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
30. Dr. Öğr. Üye. Şenay Lezki	Anadolu Üniversitesi
31. Öğr. Gör. Dr. Levent Yazıcıoğlu	Eskişehir Teknik Üniversitesi
32. Öğr. Gör. Dr. Hayri Barutca	Anadolu Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM - 1 13

SAKİN ŞEHİR HAREKETİ YEREL BİR KALKINMA MODELİ MİDİR YOKSA KÜRESELLEŞEN BİR MODEL MİDİR?

Doç. Dr. Emre OZAN AKSÖZ

BÖLÜM - 2 33

TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN FİNANSMANI

Arş. Gör. Merve Çelik KEÇİLİ - Doç. Dr. Ethem ESEN

BÖLÜM - 3 51

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ESNEK ÇALIŞANLARIN ÖRGÜTSEL BAĞLILIĞI

Doç. Dr. Gökhan OFLUOĞLU

BÖLÜM - 4 67

PETROL FİYATI İLE REEL SEKTÖR İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DİNÇ - Doç. Dr. Selim YILDIRIM

BÖLÜM - 5 89

TURİZMDE KİTLELERİN GÜCÜ: KALABALIKLARDAN YARARLANMA

Doç. Dr. Deniz KARAGÖZ - Doç. Dr. Hakan YILMAZ

BÖLÜM - 6 105

KARBONDİOKSİT SALINIMI ÜZERİNE BİR ŞOKUN ETKİSİ KALICI MI? FARKLI GELİR GRUPLARININ KARBONDİOKSİT SALINIMININ DURAĞANLIK ANALİZİ

Doç. Dr. Selim YILDIRIM

BÖLÜM - 7 119

TİCARİ TAŞINIR MAL SATIMLARINDA ALICININ SATILANI MUAYENE VE İHBAR YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Dr. Öğr. Üyesi Hakim AZİZ

BÖLÜM - 8 141

TÜRKİYE DÖVİZ PİYASASINDA ETKİN PİYASA HİPOTEZİ Mİ FRAKTAL PİYASA HİPOTEZİ Mİ GEÇERLİ?

Doç. Dr. Selim YILDIRIM

BÖLÜM - 9 153

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Doç. Dr. Nazım ÇATALBAŞ

BÖLÜM - 10 175

ENFLASYON HEDEFLEMESİ VE KÜRESEL FİNANSAL KRİZİN ETKİLERİ: GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER AÇISINDAN BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Asuman KOÇ YURTKUR - Yüksek Lisans Öğrencisi Mehmet ARPAĞ

BÖLÜM - 11 195

AVRUPA BİRLİĞİ (AB) FİNANSAL HİZMETLER ENTEGRASYONU VE TÜRKİYE SERMAYE PİYASALARI İLE UYUMU

Dr. Öğr. Üyesi Cem KARTAL

BÖLÜM - 12 219

NIKKEI 225 ENDEKSİ, KOSPI, BSE SENSEX, DAX ENDEKSİ, FTSE 100, DOW 30 ENDEKSİ VE BIST 100 ENDEKSİ'NİN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Serdar ÖGEL

BÖLÜM - 13 241

FAİZ ORANLARININ BANKACILIK (XBANK) VE GAYRİMENKUL (XGMYO) ENDEKSLERİYLE İLİŞKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Serdar ÖGEL

BÖLÜM - 14 259

TÜRK DERECELENDİRME ŞİRKETLERİNİN GEÇMİŞİ, BUGÜNÜ VE GELECEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Metin KILIÇ

BÖLÜM - 15 277

FİNANSAL BAŞARISIZLIK ÖNGÖRÜSÜNDE KULLANILAN MODELLER VE PİYASA VERİLERİNE DAYALI KORELASYON ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Yakup SÖYLEMEZ - Doç. Dr. Sibel YILMAZ TÜRKMEN

BÖLÜM - 16 297

ALTERNATİF BİR YATIRIM ENSTRÜMANI OLARAK BORSA YATIRIM FONLARINA BAKIŞ

Doç. Dr. Murat ERTUĞRUL - Bilim Uzm. (Y. Lisans) Ilım ÖZDEMİR

BÖLÜM - 17 313

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE YOĞUNLAŞMA VE PİYASA YAPISI

Öğr. Gör. Dr. Levent ŞIKYAZAR - Öğr. Gör. Serkan OLGAÇ
Öğr. Gör. Ekrem MERİÇ

BÖLÜM - 18 333

ÇİMENTO SEKTÖRÜNDE YATIRIMCI İLİŞKİLERİ YÖNETİMİNE YÖNELİK PERFORMANS DEĞERLEMESİ

Öğr. Gör. Ekrem MERİÇ - Araştırmacı Halil İbrahim ŞAHİN
Doç. Dr. Fatih TEMİZEL

BÖLÜM - 19 351

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKE BORSALARINDA FİYAT VE İŞLEM HACMİ İLİŞKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Melik KAMIŞLI

BÖLÜM - 20 371

HİSSE SENEDİ ENDEKS FUTURE PİYASALARI ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Serap KAMIŞLI

BÖLÜM

09

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Doç. Dr. Nazım ÇATALBAŞ

Anadolu Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü

1. GİRİŞ

Son elli yılda (1970'lerden sonra) ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel hayatımızı giderek daha fazla etkileyen küreselleşme aslında yeni bir olgu değildir. Küreselleşme olgusu yüzyıllar süren bir süreç olup hala devam etmektedir. Özellikle 1970'lerden sonra gerçekleşen yenilikler, ekonomik, ticari, siyasi, diplomatik ve diğer gelişmeler ülkeler/toplumlar arasındaki sınırları önemli ölçüde kaldırmıştır. Ülkeler arasında her türlü engelin kalkması toplumları birbirine yaklaştırırken, ticari ve ekonomi ilişkileri de artırmaktadır. Bu süreç, ulusal ekonomilere ciddi katkı yapma potansiyeli olan doğrudan yabancı yatırımları artmıştır. 1970'lerden günümüze uygulanan liberal politikaların neticesinde imzalanan ikili ve çoktaraflı anlaşmalar doğrudan yabancı yatırımların önündeki engelleri azaltmıştır.

Bu çalışmada, küreselleşme sürecinde doğrudan yabancı yatırımların (DYY'lerin) nasıl geliştiği, DYY'leri etkileyen gelişmeler ve DDY'lerin ülkelere ve sektörlere göre dağılımı ele alınmıştır. Ayrıca bu çalışmada küreselleşme dönemlerinde DYY'lerin nasıl bir seyir izlediği, coğrafi keşifler, ekonomik emperyalizm ve DYY arasında nasıl bir ilişki olduğu , Sanayi Devrimi'nin DYY'leri nasıl etkilediği ve 1970 sonrasında DYY'lerde hangi ülkeler ön plana çıktığı ve DYY giriş ve çıkışlarıyla ilgili ne tür gelişmeler olduğu gibi sorulara cevaplar aranmıştır.

2. KÜRESELLEŞME VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM KAVRAMLARI

Küreselleşme sürecinde doğrudan yabancı yatırımları ele alırken ilk önce DYY'nin tanım ve kapsamına değinmekte yarar vardır.

2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımın Tanım ve Kapsamı

Doğrudan yabancı yatırım; bir firmayı (şirketi) satın almak veya yeni bir şirket için kuruluş sermayesi sağlamak veya mevcut bir şirketin sermayesini arttırmak yoluyla bir ülkede bulunan şirketler tarafından başka bir ülkede bulunan şirketlere yapılan yatırımdır (Karluk, 2009, s. 688). Yatırımcı söz konusu yatırımı ile teknolojiyi, işletmecilik bilgisini ve yatırımcının kontrol yetkisini beraberinde başka bir ülkeye götürmektedir. Bir şirketin üretimini, kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesine yaymak üzere ana merkezinin dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması bir doğrudan yabancı yatırımı olarak da tanımlanır (http://www.ekodialog.com/konular/dogrudan-yabanci-yatirim-nedir.html 06.04.2019).

Bir şirket başka bir ülkede yatırım yapmadan önce ayrıntılı bir fizibilite çalışmasından sonra doğrudan yatırıma karar vermektedir. Bu aşamada bütün riskler (ticari ve politik) riskler değerlendirilir. Firmanın ürettiği mala piyasada yeterli talep olup olmadığına, bu talebin devamlılığına, piyasadaki rekabet düzeyine, bakılır. Yatırımcı için ticari riskler kadar politik risk de önemlidir. Yatırım için gelen üretici şirket hisselerine ilgili hükümetlerce el koyulup koyulmayacağı, elde ettiği karı ülkesine transfer edip edemeyeceği, savaş vb. riskleri değerlendirmek durumundadır. Ticari

riskin çok az olduğu bir ülkede önemli ölçüde politik risk söz konusu ise, şirket (firma) yatırımdan vazgeçebilir. Sonuçta bütün değişkenlerin değerlendirildiği ayrıntılı fizibilite raporuna göre, doğrudan yabancı yatırım yapılıp/yapılmayacağına karar verilir. Peki, şirketleri yabancı bir ülkede yatırıma yönelten sebepler nelerdir?

İlk neden ham madde kaynaklarının varlığıdır. Geçen önceki yüzyıllarda (İngiliz ve Hollanda Doğu Hindistan Şirketleri vb) ve 20. yy'nin ilk yarısında ham madde ihtiyacı için batılı ülkelerin şirketleri bu kaynakların bulunduğu az gelişmiş ülkelere yatırımlar yapmıştır. Diğer nedenler ise üretim faaliyetlerinde dikey ve yatay bütünleşme, aktarılmayan bilgilerin varlığı, şirket unvanının korunması, şirketin marka ve/veya unvanından yararlanmak istemesi, şirket sırlarının korunması, oligopolcü piyasa yapısı, ithalatçı ülkenin koyduğu tarife ve kotalardan kaçınma, ulusal piyasadaki yasal düzenleme ve kısıtlamalardan kurtulma, şirket müşterilerinin başka bir ülkede yatırım yapması, uluslararası yatırımları çeşitlendirme, ucuz yabancı faktör kullanımı vb. şeklinde sıralanabilir (Seyidoğlu, 2013, s. 632-634). Yukarıdaki nedenlerin biri veya bir kaçı şirketleri doğrudan yabancı yatırım yapmaya yöneltebilir.

2.2. Küreselleşme Kavramı

Küreselleşme; işgücünün, sermayenin, teknolojinin, mal piyasalarının uluslararası nitelik kazanması ve ülke pazarlarının birbirine açılmasıdır (Karluk, 2007, s. 1). Diğer bir deyişle küreselleşme; ekonomik, politik (siyasi), sosyal, kültürel, teknolojik, bilimsel ve diğer alanlarda bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasıdır. Küreselleşme pek çok boyutu vardır. Her bir boyutun kendine özgü tanımı yapılabilmekte, o nedenle küreselleşmenin tanımları artırılabilir.

Küreselleşme ile ilgili literatüre bakıldığında, bu olgunun yüzyıllara (yy) yayılan bir süreç olduğu görülmektedir. Tarihsel süreçte yaşanan bazı gelişmeler, küreselleşme daha ileri seviyelere veya daha alt seviyelere getirmiştir. Örneğin, coğrafi keşifler, Sanayi Devrimi, teknolojik yenilikler küreselleşmeye önemli katkılar sağlarken, 1930-1944 döneminde ülkelerin komşuyu zarara sokma (beggar thy neighbour policy) ve içe kapanma politikaları nedeniyle küreselleşme seviyesi düşmüştür.

Literatürde, küreselleşmenin dönemleri ile ilgili farklı yaklaşımlar mevcuttur. Sander (2001) küreselleşmenin ilk dalgasının M.Ö. 5000'lerde başlayıp M.S. 500'lerde sonra erdiğini ifade ederken, Mittelman (2000), Hopkins (2002) ve kısmen Robertson (1990) gibi yazarlar ise ilk küreselleşme dalgasının 16.yy'dan önce başladığını öne sürmektedir. Sachs ve Warner (1995), Baldwin ve Martin (1999), Lindert ve Williamson (2001), O'Rourke (2001), World Bank (2002), Ocampo ve Martin (2003) ile Yeldan (2003), Şenses (2004), Kazgan (2005) gibi yazarlar küreselleşmenin ekonomik boyutuyla ilgilenmiş, ekonomik küreselleşmenin yaklaşık olarak 1820-1870 arasında başladığını belirtmektedirler (Günsoy, 2006).

2.3. Küreselleşmenin Dönemleri

Bu çalışmada, küreselleşmenin dönemleri belirlenirken Mittelman'ın (2000) ayırımı esasına göre belirlenmiştir. Mittelman (2000) küreselleşmeyi üç döneme ayırmaktadır. Birinci dönem (küreselleşmenin başlangıcı) 16. yy öncesinde başlamaktadır. İkinci dönem (küreselleşmenin gelişmesi) kapitalizmin başlangıcı (16. yy) ile 1970'lere kadar olan dönemi kapsamaktadır. Üçüncü dönem (küreselleşmenin hızlanması) ise 1970'lerde başlamaktadır.

Birinci dönemde (küreselleşmenin başlangıcında) küreselleşmenin boyutu, kapsadığı coğrafya ve toplumlar daha sınırlıdır. Bu dönemde İpek Yolu ve diğer ticaret yolları ile toplumlar arasında sağlanan etkileşimde savaşların (özellikle Haçlı Seferlerinin) da önemli etkisi vardır. Birinci dönemin sonuna doğru küreselleşmenin kapsam ve boyutu yavaş yavaş genişlemeye başlamıştır. 14. yy'nin ikinci yarısında ve 15. yy'nin ortalarında denizciliğin gelişmesi, pusulanın keşfi ve haritanın kullanımı, dünyada farklı coğrafyalar arasındaki uluslararası mal hareketlerini canlandırmıştır. Yeni icatlarla deniz ulaşımının nispeten kolaylaşması ve Avrupalı devletlerin ve bazı maceraperestlerin yeni ülkeleri tanıma arzusu ve emperyalist güdüler, değerli madenleri elde etme isteğini artırmıştır. Buna paralel servetin tek kaynağı sayılan kıymetli madenleri elde etmek için kolonist yayılma isteği de artmıştır. Neticesinde denizyoluyla Ümit Burnu'nun keşfi (1486), Amerika kıtasının keşfi (1492) ve batı Hint adalarının keşfi gerçekleştirilmiştir. (Aydemir & Güneş, 2006, s. 141).

Mittelman (2000)'a göre, küreselleşmenin ikinci dönemi (küreselleşmenin gelişmesi) kapitalizmin ilk aşamasıdır. Kapitalizm ilk aşaması ise coğrafi keşifler ile başlayan ticari kapitalizmdir. Başta İspanya ve Portekiz olmak üzere daha sonra Britanya Krallığı, Fransa ve Hollanda gibi Avrupalı devletler Amerika kıtasından Uzak Doğu'ya kadar ticari kapitalizm politikaları yürütmüştür. Bu devletler yeni keşfettikleri denizaşırı bölgelerde sömürge (koloni) yönetimleri kurmuşlar, anavatan ile sömürgeleri arasında daha etkili ticaret için deniz ticaret filolarını geliştirerek anavatana daha fazla ham madde ve maden taşımışlardır. Amerika, Afrika ve Asya kıtasının farklı bölgelerinden Avrupa kıtasındaki emperyalist devletlere ciddi miktarda kaynak aktarımı gerçekleşmiştir. Bu kaynak aktarımı Avrupa'da sermaye ve sermaye birikimine ve nihayetinde önemli katkı sağlamıştır. Sermaye birikimi ise Sanayi Devrimine önemli katkı sağlamıştır.

16 ve 17 yy'de, Avrupalı devletler altın ve diğer doğal kaynaklara sahip olmak, yeni pazarlar bulmak gibi emperyalist güdülerle diğer devletlerle anlaşmalar imzalamış ve en önemlisi zorla sömürge yönetimleri oluşturmuşlardır. Böylece, söz konusu ülkelerdeki iç piyasa ve ham madde kaynakları Avrupalı üreticilerin emrine vermişlerdir (Aydemir & Güneş, 2006, s. 141). Avrupalı devletler diğer devletleri/başka kıtalardaki toplumları zorla sömürge yönetimi altına almanın yanı sıra onlara kendi çıkarları doğrultusunda etkide bulunarak emperyalist politikalar yürütmüşlerdir.

Coğrafi keşiflerle başlayan ticari kapitalizm (kapitalizmin başlangıcı), Sanayi Devrimi ve takip eden teknolojik yenilikler, küreselleşmenin gelişmesine katkı sağlamıştır. Sanayi Devrimi'nin ardından kapitalizmin gelişmesi küreselleşme

sürecini de hızlandırmış, altın standardının uygulandığı yıllarda (1870 - 1914), kapitalizm bahar dönemini yaşamıştır. Kapitalizm ile birlikte küreselleşmede nispeten gelişmiştir. Fakat, I. Dünya Savaşı (1914-1918) ile altın standardı son bulmuştur. Savaştan sonra ikinci altın standardı uygulaması da başarılı olamayınca 1930- 1945 yılları arasında ciddi bir içe kapanma dönemi yaşanmıştır. II. Dünya Savaşı'nın (1939-1945) ardından küreselleşme süreci tekrar canlanmış, Bretton Woods Sistemi'nin getirdiği yenilikler (IMF, Dünya Bankası ve altın dolar standardı) ve 1947'deki Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), ticaretin önündeki engelleri azaltmaya başlamıştır. Bunların neticesinde uluslararası ticaret hızla gelişmiş ve ülkeler arasında ekonomik ilişkiler giderek artmıştır.

Küreselleşmenin üçüncü dönemi (küreselleşmenin hızlanması) ise 1970'den sonraki dönemdir. Küreselleşmenin hızlanmasını sağlayan gelişmeler 1970'li yıllarda gerçekleşmiştir. Burada küreselleşmenin hızlanmasında uygulanan liberal politikaların yanı sıra uluslararası anlaşmalar (özellikle GATT) kapsamında ülkelerin tarifeleri indirmeleri ve teknolojik ilerlemelerin önemli etkisi vardır. 1971'de gelişmiş ülkeler sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldırmışlardır (Aktan, 1999). Söz konusu liberal politikaların GOÜ'ler tarafında da destek görmesi ve onlarında sermaye hareketlerine ilişkin kısıtlamaları kaldırılmaları, finansal küreselleşmeye ciddi katkı sağlamıştır.

1970'lerde özellikle bilgisayar teknolojisindeki yenilikler (programlanabilir ilk mikro işlemci, ilk e-posta ile dijital iletişim çağına ilk adımın atılması, kişisel bilgisayar çağının yavaş yavaş başlaması, bilgisayar yazılımlarının hızla gelişmesi) küreselleşmenin hızlanmasında teknolojik altyapıyı oluşturmuştur. 1980'lerden sonra uzay teknolojileri, haberleşme uyduları, optik kablo, internet vb. alanlarda gelişmeler ile iletişim ve haberleşmenin kolaylaşması küreselleşmeyi hızlandırmıştır. 1990'ların başında Doğu Bloku'nun dağılmasıyla Soğuk Savaş dönemini son bulmuş ve bunun neticesinde ülkeler/toplumlar arasındaki sınırlar/kısıtlamalar önemli ölçüde ortadan kalkmıştır. Eski Doğu Bloku ülkelerinin merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişleriyle ülkeler arasında ekonomi politikalarının uyumu önemli ölçüde gerçekleşmiştir.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız gelişmeler küreselleşmeye önemli katkılar sağlamış ve küreselleşmeyi hızlandırmıştır. Küreselleşmenin üçüncü döneminde tüm ticari, ekonomik, siyasi ve diğer politikaların etkilerinin daha güçlü hissedilmesini sağlayan güç ise bilim ve teknolojide sağlanan ilerlemeler/yeniliklerdir. Bu sayede toplumlar/ ülkeler/ kültürler arasındaki engellerin önemli bir kısmını ortadan kalkmıştır.

3. KÜRESELLEŞMENİN BAŞLANGIÇ DÖNEMİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Moore ve Lewis (1999) ilk çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) örneklerine M.Ö 2000'li yıllarda Asur İmparatorluğu'nda rastladığını belirtmektedir. Asur İmparatorluğu menşeli aile şirketleri diğer devletlerde (bugünkü Suriye ve Irak topraklarında) şubeler açarak kendi ülkelerinin dışında faaliyet gösteren ilk şirketler olmuşlardır (Moore ve Lewis (1999)'den aktaran Gür (2014), s. 31).

Coğrafi keşifler başlamadan önce doğu ile batı arasında ticari ve kültürel etkileşim İpek Yolu, Baharat Yolu ve Kral Yolu ile olmuştur. M.Ö. 10. yy'den bu yana varlığı bilinen İpek Yolu vasıtasıyla Çin ve Hindistan gibi Uzak Doğu ülkeleri ile İran ve Akdeniz'deki ülkeler arasında ticari ve kültürel bağlar kurulmuştur (Günel, 2000, s. 134'ten aktaran Karacan vd. s. 22). Ticaret yollarının üzerindeki şehirler ve limanlar (Venedik ve Ceneviz gibi) önemli cazibe merkezleri olmuştur. Venedik ve Ceneviz, doğu ile kurdukları ticari ilişkiler sayesinde güçlü ekonomiler haline gelmiş, İtalyan ana karasının Floransa ve Prato gibi şehirleri de mal üretiminin yanı sıra mali (finansal) piyasaların gelişmesi ile önemli ticaret merkezleri olmuştur (Çatalbaş, 2016, s. 33). Özellikle ticaretin yoğun olduğu tüm şehirlerde yabancı şirketlerin temsilcileri/ şubeleri bulunmakta idi.

4. KÜRESELLEŞMENİN GELİŞME DÖNEMİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Küreselleşmenin ikinci dönemi (küreselleşmenin gelişmesi) ile ilgili gelişmeleri coğrafi keşifler, Sanayi Devrimi ile I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası olarak üç alt dönemde incelenmiştir.

4.1. Coğrafi Keşifler Döneminde Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Coğrafi keşifler döneminde, İspanyol ve Portekizliler ilk keşfettikleri coğrafyalardaki toplumlarla (yerliler) ile anlaşmalar yapmışlar, bu anlaşmalar ağırlıklı olarak bu devletlerin çıkarlarına hizmet etmekte idi (Grosse, 2001, s. 7). Söz konusu anlaşmalar ve daha sonra sömürge yönetimleri döneminde İspanyol ve Portekizliler Güney (Latin) Amerika kolonilerinde tarım ve hammadde alanlarında işletmeler kurarak çeşitli yatırımlar yapmışlardır (Grosse, 2001, s. 7). Güney Amerika'da İnka İmparatorluğu'nu işgal ederek buradaki başta altın olmak üzere değerli madenleri işleten İspanyollar ilk başta bölge halkını madenlerde çalıştırmışlardır. Daha sonra başka coğrafyalardan köleler getirilerek bu madenlerde çalıştırılmış, bu insanların pek çoğu da madenlerde hayatlarını kaybetmişlerdir. Tek amacı daha fazla altın ve gümüş olan İspanyollar için madenlerin çıkarılması ve işlenmesinde ölen insanların hayatının çok fazla önemi yoktu (Ferguson, 2015, s. 22-25).

15. yy'nin sonuna doğru başlayan coğrafi keşiflerin ardından yeni keşfedilen bölgelerin doğal kaynakları ve ucuz işgücünden faydalanmak amacıyla yeni şirketler kurulmuş, bu şirketlere imtiyazlar verilmiştir. Amerika kıtasında İspanyol üstünlüğüne son vermek isteyen Britanya Krallığı kurduğu ve imtiyaz verdiği şirketlerle (Plymouth Company, London ve South Virginia şirketleri) yatırımlar yaparak buradaki altın ve gümüş madenlerini işletmiş, yeni dünyanın kaynaklarını anavatanlarına aktararak krallığın gücüne güç katmıştır (Wilkins, 1989, s. 3-5).

Britanya Krallığı Amerika kıtasında imtiyaz verdiği şirketlerin karlarını görünce ve Amerika'daki kolonileri yaygınlaştıkça, başta köle ticareti olmak üzere altın, gümüş ve diğer alanlarda ticaret için Royal African Company'e (Kraliyet Afrika Şirketi o zamanki adıyla Afrika Ticaret Maceracıları Şirketi (Company of Royal Adventurers Trading to Africa)) imtiyazlar vermiştir (1660). Şirket (Royal African Company),

kraliyet donanmasının desteğiyle Afrika'da üsler kurmuş, altın madenleri işletmiş ve nihayetinde kendi askeri gücünü de kurma yetkisi almıştır. Şirket elde ettiği kârı ise hanedan (krallık) ile yarı yarıya paylaşmıştır. (https://www.history.com/news/what-was-the-royal-african-company 18.03.2019).

Britanya Krallığı imtiyazı ve/veya ortaklığı ile kurulan Plymouth Company, London, South Virginia ve Royal African Company gibi şirketlerin içinde en dikkati çeken İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'dir (British East India Company). 1599'da İngiliz maceracı tüccarlar tarafından kurulan ve 1600'de kraliçeden ticaret yapma imtiyazını alan şirketin amacı, Asya'da ticaret üstünlüğü ele geçirmektir. Latin Amerika ve Uzak Doğu'da faaliyet gösteren yabancı yatırımcılar (şirketler) kendi devletlerinin sağlamış olduğu koruma ve imtiyazların yanı sıra kendi silahlı güçleriyle hegamonyalarını sağlamlaştırmışlardır.

Sanayi Devrimi öncesinde tüccarlar, maceracılar ve idarecilerin (hanedanların) katılımı ile kurulan İngiliz Doğu Hindistan şirketi, Hollanda Doğu Hindistan Şirketi vb. Doğu ve Güneydoğu Asya'da faaliyet göstererek ve yatırımlar yaparak pamuk, ipek, çay ve baharat gibi ürünlerin ticaretini yürütmüşlerdir. Söz konusu şirketler günümüzdeki çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ'ların) bir prototipi olarak kabul edilmektedir (Gür, 2014, s. 31).

17. yy'de, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi ve Hollanda Doğu Hindistan Şirketi, yurtdışına yatırım yapan ilk işletmelerdir. Bu işletmelerin dışarıya açılması günümüzdeki işletmelerden farklıdır. Söz konusu işletmeler kendi ülkelerinde başarılı olduktan sonra değil, kuruldukları anda dışarıya açılmışlardır. Bir süre bu şirketler baharat, pamuk, ipek, çay ve kahve gibi malların Batı Avrupa'ya ihracatından ve Asya ticaretine katılarak muazzam kar elde etmişlerdir. Bu şirketlerin daha fazlasını istemeleri ve yeni rekabet eğilimleri nihayetinde kendi sonlarına katkıda bulunmuştur (Cohen, 2007, s.43-44).

Uzak Doğu, Batı Afrika ve Latin Amerika'dan farklı olarak Venedik'te ise ciddi bir sermaye gücüne sahip olan yabancı yatırımcılar (özellikle İspanya'dan kovulan Yahudiler) parasal güçleri sayesinde bazı hak ve ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Böylece, Yahudiler Levant ticaretinde yer alma, ibadetlerini özgürce yerine getirme ve vatandaş olma hakkını elde etmişlerdir. Venedik hükümetinin Yahudi tüccarlara bazı ayrıcalıklar tanımasındaki temel güdü ise vergi geliri elde etmek, ödünç verilebilir fonlar arzını artırmak ve bankacılık ve sigortacılık alanlarında Yahudi tüccarların deneyimlerinden faydalanmak idi (Ferguson, 2015, s. 35-36). Söz konusu dönemde genelde Avrupa'da (özelde ise Venedik'te) Yahudilere karşı bir ayırımcılık olmasına karşılık, söz konusu toplumun sahip olduğu kaynaklar Venedik hükümetini Yahudilere daha fazla yaklaştırmıştır.

4.2. Sanayi Devriminden Sonra Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Sanayi Devrimi ile birlikte üretimdeki ciddi artışlar beraberinde yeni pazarlar ihtiyacını ortaya çıkartmıştır. Artan üretim ile birlikte daha fazla kaynak, hammadde, ara malı, iş gücü vb. şeklinde sıralayabileceğimiz yeni ihtiyaçlar da ortaya çıkmıştır.

Bu ihtiyaçları karşılamak için ülkeler arası ticaret faaliyetleri artmıştır.

Sanayi Devrimi ile artan üretim yeni pazarların bulunmasını gerektirmiş, üreticiler yurtdışı talepleri karşılayabilmek için başka ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar yapmaya başlamıştır. Kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak ülkeler arasındaki ekonomik faaliyetler gelişmiştir.

19. yy'de, portföy yatırımı ekonomik ve politik açıdan doğrudan yabancı yatırımdan (DDY'den) daha önemliydi. 19. yy'nin başlarında, İngiliz bankaları Avustralya, Kanada ve batı Hint adalarında şubeler açarak bankacılık faaliyetleri yürütmüşlerdir.19. yy'nin ortalarına gelindiğinde ise DYY'ler giderek daha önemli hale gelmeye başlamıştır. Bu dönemde, İngiltere, Fransa ve Almanya menşeli ÇUŞ'lar sömürge (koloni) ülkelerine ve diğer sanayileşmemiş ülkelere yüksek miktarlarda altyapı yatırımları yapmışlardır. Sanayileşmiş ülkeler bu yatırımlarla az gelişmiş ülkelerdeki özellikle altyapı hizmetlerini geliştirerek kendi ürünlerini bu ülkelerin iç piyasalarına daha hızlı ve güvenilir bir şekilde satabilmeyi amaçlamaktaydı. Diğer önemli bir amaç ise altyapı alanına yatırımlar yaparak bu ülkelerde petrol ve maden gibi doğal kaynakları işletme haklarını sahip olmaktı. Osmanlı İmparatorluğu'na altyapı yatırımları (özellikle demiryolu) yapan şirketlerde de bu amaçlara rastlanılmaktadır.

1852'de, ateşli silahlar üreten Colt şirketi İngiltere'de silah üretmek bir alt kuruluş kurdu. Colt şirketinin bu tesisi ABD'nin teknik olarak ilk yurt dışı üretim tesisi sayılsa da söz konusu yatırım karlı olmadığı için birkaç yıl sonra yerel ortaklara devredilmiştir. 1855'te, Siemens, Rusya hükümeti ile yapmış olduğu sözleşme kapsamında ülke çapındaki telgraf şebekesi için ekipman üretmek üzere Rusya'da bir fabrika kurmuştur (Cohen, 2007, s. 45). 1857'de Singer dikiş makineleri ABD'den sonra Avrupa'da imalat tesisleri açarak ilk çok uluslu/ global şirket haline gelmiştir (Chidede, 2016, s. 18-19). 20. yy'nin başlarında, Singer Kanada, Avusturya, Almanya ve Rusya'daki fabrikaları ile ilk gerçek küresel üretici haline gelmiştir. Literatürde, Siemens ve Singer, çağdaş çok uluslu imalat şirketlerinin orijinal bir prototipi olarak kabul edilmektedir.

1891'de gelindiğinde, Kodak, ABD'deki üretim tesisinin yanı sıra Londra'da yerel (İngiltere) ve uluslararası talebi karşılayabilmek için yeni bir fabrika açmıştır. 20.yy'nin başlarında ise Lever Brothers (bugünkü Unilever'in ortaklarından) İngiltere'deki fabrikasına ek olarak üç Avrupa ülkesinin yanı sıra ABD, Kanada ve Avustralya'da sabun fabrikaları açmıştır. Diğer yandan Fransa, İsviçre, Almanya (başlıca kimya şirketleri), İsveç ve Japonya'dan imalatçı şirketler de yurtdışında fabrikalar açmaya başlamıştır.

19.yy'nin ikinci yarısı ve 20.yy'nin başlarında doğrudan yabancı yatırımların artmasında düşük işçilik maliyetleri ve elverişli dış yatırım politikalarının önemli etkisi vardır. 1850'den sonraki yaklaşık 100 yıllık dönemde, DYY'lerin gelişimini işletmelerin kendi planlarından daha çok dışsal olaylar ve eğilimler etkileyerek yönlendirmiştir. Özellikle ulaşım ve iletişimdeki teknolojik gelişmeler, malların ve bilgilerin uzun mesafelere her zamankinden daha hızlı, ucuz ve güvenilir bir şekilde

hareket etmelerini sağlamıştır. 19. yy'de demiryolu şirketlerinin faaliyetlerine başlaması ve Süveyş Kanalı'nın açılması, şirketlerin uzaktaki operasyonları yönetme ve denetleme kabiliyetlerini artırmıştır.

Doğrudan yabancı yatırımları uyaran başka bir etken ise 19. yy'nin ikinci yarısından itibaren ABD ve İngiltere dışındaki çoğu Avrupa ülkesinde gümrük tarifelerinin aşamalı artması idi. İşletmeler tarifelerle getirilen iç pazara giriş engellerini DYY'lerle aşmışlardır. İşletmeler denizaşırı (veya diğer) ülkelerdeki pazar paylarını bu ülkelerde yan kuruluş kurarak/ yeni üretim tesisleri açarak korumuşlar veya genişletmişlerdir. DYY'lerin hızla artmasının bir diğer nedeni de bu dönemde çok uluslu işletmelerin ülkelere girişi ile ilgili ciddi bir sınırlama bulunmamasıdır. Ayrıca bu dönemde yapılan yatırımların büyük bir kısmınında koloni ülkelerinde olduğunu belirtmek gerekir. Koloni yönetimleri bağlı oldukları devletlerin yatırımcılarına ciddi engeller çıkarmamaktadırlar.

4.3. Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrasında Doğrudan Yabancı Yatırımlar

20.yy'nin başında, dış ticaret ve yabancı yatırımlar (portföy ve doğrudan yabancı yatırımlar) Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan yeni gelişmeler ve altın standardı uygulamasının getirmiş olduğu serbestlikte önemli ölçüde artmıştır. I. Dünya Savaşı öncesinde DYY'lerin tam miktarı (tutarı) bilinmemekle birlikte, 1914'te, DYY'lerin kabaca 15,5 ile 18,2 milyar dolar arasında olduğu tahmin edilmektedir (Cohen, 2007, s. 45). Bu yatırımların büyük bir kısmının mülkiyeti de ağırlıklı olarak beş ülkede (Büyük Britanya, ABD, Almanya, Fransa ve Hollanda) toplanmış idi. Burada ağırlıklı pay %45 ile Büyük Britanya'ya (İngiltere'ye) ait iken, onu %14 ile ABD ve Fransa, %11 ile Fransa ve %5 ile Hollanda takip etmiştir. 1914 yılında DYY'lerin sadece %11'i dünyanın geri kalan ülkeleri tarafından gerçekleştirildiği tahmin edilmektedir. 1914'te, DYY'lerin dörtte üçünün doğal kaynakların işlenmesi ile ilgili alanlara yapıldığı sanılmaktadır. Bu yatırımların %60'ından fazlasını (değerine göre) gelişmekte olan ülkelere yapıldığı tahmin edilmektedir (Cohen, 2007, s. 45).

1914'te başlayan I. Dünya Savaşı ile birlikte çalkantılı bir döneme girilmiştir. Savaşın ardından altın standardına geri dönüş çabaları da başarılı olamamış, Büyük Buhran (bunalım) ve diğer nedenlerle ülkeler 1930'dan itibaren daha fazla içe kapanmıştır. Artan tarife engelleri ticaret hacmini daraltırken, sermaye kontrolleri de yabancı yatırımları (doğrudan ve portföy dahil) azaltmıştır. Bu azalmada, dünyanın farklı bölgelerinde yabancı yatırımların millileştirilmesi (Sovyetler Birliği'nde yabancı sermayeli yatırımların millileştirilmesi ve buna Türkiye'deki imtiyazlı yabancı demiryolu ve diğer alanlardaki şirketlerin millileştirmelerini de ekleyebiliriz) ve ikinci altın standardı uygulamasının başarısız olmasının doğrudan ve dolaylı etkileri de göz ardı edilemez.

1930'lardaki ikinci altın standardının başarısız olması uluslararası sermaye hareketlerini olumsuz etkilemiş, bu ise hem doğrudan hem dolaylı yabancı yatırımlarını azaltmıştır. 1930'larda yabancı yatırımların sayıları ve karları kaos

ve belirsizlik ortamı nedeniyle gözle görülür şekilde artmasa da bu yatırımcılar (şirketler) düzenli olarak piyasaya cazip fiyatlarla yeni ürünler sunarak pazar paylarını genişletmişlerdir. (Cohen, 2007, s. 47).

İki dünya savaşı arasındaki dönemde(1918-1939) imalat sanayine yönelik DYY'lerde düşük artışlara karşılık kaynak arama/çıkartmaya yönelik yatırımlar ciddi artışlar gerçekleşmiştir. Kaynak arama/çıkartma yatırımları Latin Amerika ve Kanada, Asya, Ortadoğu ve Afrika'da yoğunlaşmıştır. Kanada'daki yatırımlarda ABD şirketleri ağırlıkta iken, Afrika'daki yatırımlarda ise Avrupalı sömürgeci devletlerin şirketleri ilk sıradadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise sanayi ve hizmetler sektörlerinde doğrudan yabancı yatırımlarda hızlı artışlar gerçekleşmiştir. Doğal kaynak arama/ çıkartmaya yönelik DYY'lerin payı ise azalmıştır.

4.4. II. Dünya Savaşı Sonrasında Doğrudan Yabancı Yatırımlar

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, ABD, Soğuk Savaşında etkisiyle özellikle Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya'ya önemli miktarda dış yardım sağlamış, ABD kendi iç pazarını bu ülkelerin ihracatçılarına açık tutmuştur. Savaş sonrası dönemde, Avrupa ekonomilerinin hızla toparlanmaları ve refah düzeylerini yükseltmeleri, 1950'li ve 1960'lı yıllarda uluslararası ekonominin altın çağını yaşamasını sağlamıştır. Diğer yandan 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) (bugünkü Avrupa Birliği) uluslararası ticaret ve yatırımların artmasında önemli role sahiptir. Avrupa ekonomilerine en fazla DYY yapanlar ise ABD menşeli şirketlerdir (Cohen, 2007, s. 49). Bu gelişmede önemli etkenlerden biri de ABD'li şirketlerin AET'nin uygulamış olduğu ortak gümrük tarifesini aşmak ve AET pazarına daha kolay girmek için Topluluğa üye ülkelerde yatırım yapmayı karlı bulmaları olmuştur.

1960'lara gelindiğinde, doğrudan yabancı yatırımlarda eşi benzeri görülmemiş artışlar yaşanmıştır. Bir taraftan DYY girişleri artarken diğer taraftan yabancı ortaklı tamamlayıcı kuruluşların sayısında ciddi artışlar söz konusudur. Ülkeler 1930'lardan itibaren içe kapanmanın tüm ekonomiler için yaratmış olduğu olumsuz tecrübenin de etkisiyle savaş sonrası dönemde dışa açık politikalar izlemişlerdir. Ülkeler (özellikle bugünün sanayileşmiş ülkeleri) uluslararası ticaret ve yatırımların önündeki engelleri azaltmak konusunda nispeten istekli davranmışlardır. Bu süreçte, GATT ve IMF gibi uluslararası kuruluşların faaliyetleri önemlidir. Bretton Woods Anlaşması ile uluslararası para sisteminin gelişmesi hem DYY hem de portföy yatırımlarının genişlemesine önemli katkı sağlamıştır. Bu gelişmeler neticesinde DYY'lerin yurtiçi ekonomik çıktı (GSYH) içindeki payı da yükselmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ticaretin geliştirilmesi ve tarife engellerinin azaltılmasına yönelik başta GATT olmak üzere pek çok anlaşma imzalanmış, buna karşılık doğrudan yabancı yatırımlarla geliştirilmesine yönelik ciddi anlaşma ve kuruluş ise yok gibi görünmektedir. Bu nedenle 1950'li ve 1960'lı yıllarda DYY'lerdeki artış oranı dünya ticaretindeki büyüme oranının altında kalmıştır (Adda, 2010, s. 87). DYY'lerle ilgili en önemli gelişme ise 1966'da Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlenmesi İçin Uluslararası Merkez'in (International

Centre for Settllement of ınvesment Disputes:ICSID) kurulmasıdır. Dünya Bankası grubunun çatısı altında faaliyete başlayan ICSID yatırımcılara ticari riskler dışında pek çok güvence sağlamıştır.

5. KÜRESELLEŞMENİN HIZLANMASI DÖNEMİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

1970'li yıllardan itibaren küreselleşmenin hızlanmasına etki eden önemli gelişmeler yaşanmış, bu dönemde hem uluslararası ticaret hem de doğrudan yabancı yatırımlarda ciddi artışlar gerçekleşmiştir. Uluslararası ticaret ve DYY'lerdeki artışta ülkelerin eski olumsuz tecrübeleri bir daha yaşamamak adına dış ekonomik ilişkilere önem vermesi, artan gelir ve refah düzeylerine bağlı olarak tüketim kalıplarının değişmesi, yeni pazar bulma arayışları vb. nedenlerle liberal politikalara yönelmesi, daha etkili haberleşme ve ulaşım imkanlarının doğması ve teknolojik ilerlemeler önemli rol oynamıştır. Ayrıca DYY'lerin artışında 1966'da kurulan ICSID ve 1988'de kurulan Çoktaraflı Yatırım Garanti Ajansı'nın (MIGA) önemli etkisi vardır. Bu kuruluşlar doğrudan yabancı yatırımların önündeki politik riskleri önemli ölçüde azaltmıştır. Bunların yanında 1970'lerden itibaren Batı Avrupa ülkeleri ile Japonya'nın savaşın olumsuz etkilerinde kurtularak yurt dışı yatırım ağırlık vermeleri DYY giriş ve çıkışlarını önemli ölçüde artırmıştır.

1960'lardan günümüze kümülatif doğrudan yabancı sermaye girişleri ve yatırım değerleri hızla artmıştır. 1970'teki yaklaşık 7.000 çokuluslu şirket mevcut iken bu 1990'da yaklaşık 30.000'e, 2000'de yaklaşık 38.000'e, 2008'de ise yaklaşık 82.000 düzeyine çıkmıştır. 2014'te dünyada çokuluslu işletmelerin 230.000 adet yabancı iştiraki bulunmaktadır (OECD, 2018).

5.1. Doğrudan Yabancı Yatırım Çıkışlarında Gelişmeler

1970-1980 döneminde küresel doğrudan yabancı yatırımlar yavaş fakat istikrarlı bir şekilde artmıştır. 1970'li yıllarda DYY'nin artış oranı dünya ticaretindeki büyüme oranını yakalamıştır. Burada 1970'lerde yaygınlaşan yeni korumacılık anlayışının da dünya ticaretinin gelişimini yavaşlattığını ayrıca belirtmek gerekir.

1970'lerle birlikte ABD şirketlerinin yeni doğrudan yabancı yatırımlardaki baskın üstünlüğü (DYY'larda %80 gibi bir ağırlık) son bulmaya başlamıştır (Cohen, 2007, s. 50). Tablo 1'de görüldüğü gibi 1970'de yaklaşık 14 milyar dolar olan DYY çıkışlarının yaklaşık yarısı (%54) ABD kaynaklıdır. 1980'li yıllara girerken ABD'li şirketlerin yanı sıra İngiltere, Fransa, Hollanda ve Batı Almanya'dan şirketler de yurt dışında yeni iştiraklerde doğrudan yabancı yatırımlarını artırmışlardır. 1980'de, dünyada doğrudan yabancı yatırımların %37'si ABD'ye aittir. Onu %15 ile İngiltere takip etmiştir. Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya'nın güçlenmesiyle DYY'lerdeki ABD payı önemli oranda düşmüştür.

1980'li yıllarla birlikte önceden doğrudan yabancı yatırım yapan ülkeler arasında payı çok az olduğu için istatistiksel açıdan önemsiz olarak kabul edilen Japonya, çokuluslu şirketler sıralamasında ikinci sıraya kadar yükselmiştir. Japon menşeli şirketlerin yurtdışında açtıkları imalat tesislerinin sayısı hızla artmış, çalışma azimleri ve iş disiplinleri ortakları tarafından ciddi takdir toplayan Japonlar önemli ölçüde dış ticaret fazlası (özellik ABD'ye karşı) vermeye başlayınca, çeşitli korumacılık tedbirleri ile karşı karşıya kalmıştır (Cohen, 2007, s. 50).

1990'da ABD DYY çıkışında yaklaşık %13'lük (31 Milyar $) paya sahiptir. Japonya ve Fransa, ABD'yi geçmiştir. 2000'de 1,16 trilyon dolarlık DYY çıkışının yaklaşık %12'lik kısmı ABD'ye ait iken, İngiltere ve Fransa ABD'den daha fazla başka ülkelere doğrudan yabancı yatırım yapmıştır. Gelişmiş ülkelerde (ABD'de) ortaya çıkan Dot-com Krizi nedeniyle 2000-2002 döneminde 497,5 milyar dolara düşen DYY çıkışları, 2003-2007 döneminde 529 milyar dolardan 2,17 trilyon dolara yükselmiştir. Tablo 1'den de görüldüğü üzere, 2000-2017 döneminde ABD'nin DYY çıkışlarının giderek arttığı görülmektedir.

Tablo 1. Ülkelere Göre DYY Çıkışları (Cari fiyatlarla milyar dolar)

Ülkeler	1970	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2017
ABD	7,6	19,2	13,4	31,0	91,1	142,6	15,4	277,8	342,3
İngiltere	1,7	7,9	11,1	17,9	43,6	232,8	88,6	48,1	99,6
Almanya	1,1	4,7	5,7	24,2	39,1	57,1	74,5	125,5	82,3
Japonya	0,4	2,4	6,4	50,7	22,6	31,6	45,8	56,3	160,5
Çin	..	..	0,6	0,8	2,0	0,9	12,3	68,8	124,6
Fransa	0,4	3,1	2,2	38,3	15,7	162,0	68,1	48,1	58,1
Hollanda	1,3	4,8	3,1	14,4	19,2	75,6	119,7	68,4	23,3
Rusya					0,6	3,2	16,7	41,1	36,0
Dünya	14,1	52,1	62,1	243,9	356,9	1163,7	833,4	1373,7	1430,0

Kaynak: https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx

5.2. Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinde Gelişmeler

Grafik 1'e bakıldığında, 1970-2017 döneminde DYY girişleri genel olarak artış eğilimindedir. Bununla birlikte kriz ve belirsizlik dönemlerinde düşüşler söz konusudur. DYY girişlerinde ciddi artışlar ise 1985'ten sonra gerçekleşmiştir. 1980-1985 döneminde ortalama 50 milyar dolar olan DYY girişleri 1986 yılında yaklaşık 87 milyar dolara, 1987 yılında 137 milyar dolara ve nihayetinde 1990 yılında 200 milyar dolara yükselmiştir. Bu gelişmede kuruluş süreci 1985'te başlayıp 1988'de tamamlanan Çoktaraflı Yatırım Garanti Ajansı'nın (MIGA) rolünü göz ardı etmemek gerekir. Çünkü MIGA, yabancı yatırımcıları yatırım yapılan ülkelerdeki ticari olmayan (politik) risklere karşı korumaktadır.

1990'larda DYY'deki artışın bir sebebi de özellikle 1990'ların sonunda, farklı ülkelerde bulunan şirketler arasındaki birleşme ve devralmalardaki büyük artıştır. Birleşme ve devralma şeklindeki DYY'ler, 1987-1994 döneminde yıllık ortalama yaklaşık 10 milyar dolar iken, 1998-2003 döneminde yıllık ortalama 65 milyar dolar seviyesine yükselmiştir (Cohen, 2007, s. 51).

Ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlarla ilgili kanunları liberalleştirmeleri DYY girişleri bakımından yatırım iklimini çekici hale getirmiş ve yapılan ikili yatırım anlaşmaları ile 1999 ve 2000 yıllarında DYY girişleri 1 trilyon doları aşmıştır (UNCTAD, 2002, s. 4). 2000 yılının ortasında Dot-com balonunun patlamasıyla internet şirketlerinin sermayelerinde ciddi erimeler meydana gelmiş, küresel ekonomide durgunluk riskinin artmasıyla DYY girişlerinde ciddi düşüşler gerçeklemiştir. 2001'deki düşüşün bir sebebi de şirketler arasındaki birleşme ve devralmaların bir önceki yıla göre yarı yarıya azalmasıdır. DYY girişleri 2001-2003 dönemimde düşüş gösterse de 2004'ten sonra tekrar artarak 2006'da 1,4 trilyon dolar düzeyine ulaşmıştır. 2010-2017 döneminde DYY girişleri yıllık ortalama 1,6 trilyon dolar düzeyindedir.

2000'li yıllardan sonra özellikle gelişmiş ülkelere DYY girişinde ciddi dalgalanmalar gerçekleşmiştir. Bu dalgalanmanın en önemli sebebi gelişmiş ülke ekonomilerinde ortaya çıkan krizler ve kriz beklentileridir. Gelişmekte olan ülkelere doğrudan yabancı sermaye girişi ise, 2009 hariç, sürekli artmıştır. 2000 yılından sonra doğrudan yabancı yatırımların nispeten ileri (yüksek gelirli) gelişmekte olan ülkelere doğru daha fazla yoğunlaşmaya başladığı görülmektedir. 2000-2017 döneminde yüksek gelirli GOÜ'lerin DYY girişinden (akım olarak) aldığı pay %16'dan 36'ya yükselmiştir. En az gelişmiş ülkelerin payı %0,3'ten %1,8'e yükselse de oldukça yetersizdir. Gelişmiş ülkelerin payı ise %82,5'den %50'ye düşmüştür (Tablo 2).

Grafik 1. Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin (Akım Olarak) Gelişimi (1970-2017)

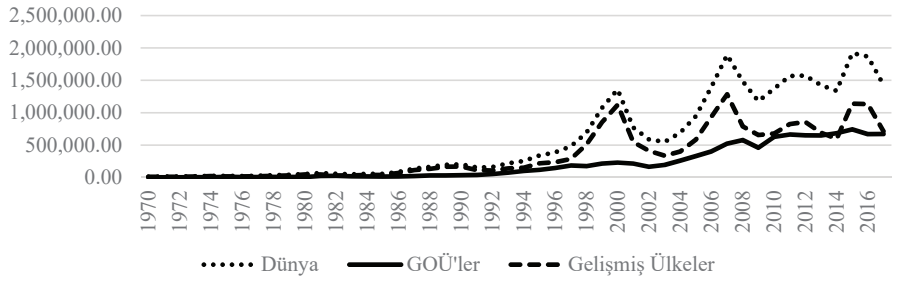

Kaynak: https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx (04.04.2019)

1970-2017 döneminde GOÜ'lerin DYY girişinden (stok olarak) aldığı pay yaklaşık %42'den %33'e düşmüştür (Tablo 3). Gelişmiş ülkelerin payı ise %58'den %65'e yükselmiştir. En az gelişmiş ülkelerin payı %0,9'dan ancak %1'e yükselebilmiştir. DYY girişlerinde hem akım hem de stok olarak Asya'daki GOÜ'lerin ağırlığı yaklaşık %60'lar düzeyindedir (Tablo 2 ve 3).Tablo 2'de görüldüğü gibi, doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ağırlıklı olarak gelişmiş ülkeler ile yüksek gelirli GOÜ'lere yönelik olduğu görülmektedir (2017'de %86,3). DYY çıkışlarına bakıldığında da gelişmiş ülkelerle yüksek gelirli GOÜ'lerin %95'lik büyük ağırlığa sahiptir. Gelişmiş ülkeler doğrudan yabancı yatırımlarını genellikle diğer gelişmiş ülkeler ile yüksek gelirli GOÜ'lere yapmaktadırlar.

Tablo 2. 1970-2017 Döneminde DYY Girişleri (Akım Olarak) ve Gelişmişlik Düzeylerine Göre Dağılımı

	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2017
Dünya (milyar dolar)	**13,3**	**26,4**	**54,4**	**55,9**	**204,9**	**341,5**	**1.358,6**	**948,9**	**1.371,9**	**1.921,3**	**1.429,8**
Geliş. Ülkeler (%)	71,6	63,9	86,4	74,8	83,1	64,3	82,5	61,8	49,5	59,4	49,8
EAGÜ'ler (%)	1,2	1,1	1,0	0,8	0,3	0,5	0,3	0,6	1,7	1,9	1,8
Geçiş Eko. (%)	„	„	-	-	0,0	1,2	0,4	3,2	4,6	1,9	3,3
GOÜ'ler (%)	28,4	36,1	13,6	25,2	16,9	34,5	17,0	34,9	45,8	38,7	46,9
Afrika **(%)**	9,6	3,4	0,7	4,4	1,4	1,7	0,7	3,1	3,4	2,9	2,9
Amerika **(%)**	11,4	12,7	11,6	10,8	4,2	8,7	5,9	8,1	12,2	8,8	10,6
Asya **(%)**	6,4	20,0	1,1	9,9	11,2	23,9	10,5	23,7	30,1	26,9	33,3
Okyanusya **(%)**	-	-	-	-	-	-	-	0,0	0,2	0,1	0,1
Yük. Gel. GOÜ'ler **(%)**	18,9	23,1	9,2	18,9	14,2	29,5	15,9	29,4	37,5	31,3	36,5
Çin Hariç GOÜ'ler **(%)**	28,4	36,1	13,5	21,7	15,2	23,5	14,0	27,3	37,4	31,7	37,4

Kaynak: https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx (08.04.2019)

1980-2017 döneminde, DYY girişlerinin (stok olarak) ülkelerin GSYH'larına oranlarına bakıldığında, en yüksek payın gelişmiş ülkelerde olduğu görülmektedir. Küresel Krizin etkisiyle 2009 yılında ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde yaşanan ekonomik daralma, gelişmiş ülkelerde DYY girişlerinin (stok olarak) ülkelerin GSYH oranlarını yükseltmiştir. 1980-2017 döneminde, DYY girişlerinin (stok olarak) ülkelerin GSYH'larına oranları GOÜ'lerde %11'den %33'e, en az gelişmiş ülkelerde ise %5'den %29'a çıkmıştır.

Doğrudan yabancı yatırım girişleri (stok olarak) cari fiyatlarla, 1980-2017 döneminde 701 milyar dolardan 31,5 trilyon dolara yükselmiştir. Tablo 3'te görüldüğü üzere, doğrudan yabancı yatırımların büyük bir kısmı gelişmiş ülkelere yapılmıştır. 1990'dan sonra GOÜ'lerin DYY girişindeki (stok olarak) payı artmakla birlikte gelişmiş ülkelerin yarısı düzeyindedir (%32,8).

Tablo 3.1980-2017 Döneminde DYY Girişleri (Stok Olarak) ve Gelişmişlik Düzeylerine Göre Dağılımı

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2017
Dünya (milyar dolar)	**701**	**986**	**2.196**	**3.564**	**7.380**	**11.427**	**20.279**	**25.664**	**31.524**
Geliş. Ülkeler (%)	**58,0**	**62,5**	**76,8**	**76,1**	**78,3**	**74,6**	**66,5**	**63,8**	**64,5**
EAGÜ'ler (%)	**0,9**	**0,8**	**0,5**	**0,5**	**0,5**	**0,6**	**0,7**	**1,0**	**1,0**
Geçiş Eko. (%)	**„**	**„**	**0,1**	**0,3**	**0,7**	**2,2**	**3,3**	**2,3**	**2,7**
GOÜ'ler (%)	**42,0**	**37,5**	**23,2**	**23,6**	**20,9**	**23,2**	**30,2**	**33,8**	**32,8**
Afrika **(%)**	5,9	4,3	2,7	2,5	2,1	2,5	3,0	2,9	2,7
Amerika **(%)**	5,7	6,7	4,9	5,0	4,6	6,5	8,0	7,3	7,0
Asya **(%)**	30,3	26,3	15,5	16,0	14,3	14,3	19,1	23,5	23,0
Okyanusya **(%)**	-	-	-	-	-	0,0	0,1	0,1	0,1
Yük. Gel. GOÜ'ler **(%)**	36,8	32,4	19,8	19,9	17,9	19,8	25,1	27,8	26,9
Çin Hariç GOÜ'ler **(%)**	41,9	36,9	22,2	20,8	18,3	20,8	27,3	29,1	28,1

Kaynak: https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx (08.04.2019)

1990'larda doğrudan yabancı yatırımlar önceki yılların aksine daha geniş bir coğrafi yayılmaya başlamıştır. 1970-1979 döneminde DYY girişlerinin %80'i Amerika ve Avrupa'ya yapılırken, 2010-2017 döneminde bu oran %62'lere düşmüştür. 1970-2017 döneminde Afrika kıtasının DYY girişlerinden aldığı pay azalarak %9,6'dan %2,9'a düşmüştür. Buna karşılık Asya kıtasının payı (özellikle Çin'in de etkisiyle) 1992-2017 döneminde %22,4'ten %36,2'ye yükselmiştir (UNCTAD).

1980'lerde DYY'ler açısından ihmal edilir bir düzeyde (1980'de 57 milyon dolarlık) bulunan Çin, 1990'da başında daha ılımlı bir seviyeye (3,5 milyar dolar) ulaşmıştır. 1991'den sonra hızlanarak artan DYY girişi 1992'de 11 milyar dolara, 1995'te 37,5 milyar dolara ve 1999'da ise 40 milyar dolara yükselmiştir. Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) üyelik süreci ile birlikte bu ülkeye DYY girişi daha da artmıştır. 2000'li yıllarla birlikte Çin'e DYY girişi 50 milyar doların üzerine çıkmıştır. 2003 yılında, Çin ABD'yi geçerek dünyanın bir numaralı doğrudan yabancı yatırım çeken ülkesi olmuştur. 2003'te Çin'e yaklaşık 53,5 milyar dolar DYY girişi olurken, ABD'ye ise 53,1 milyar dolar DYY girişi gerçekleşmiştir (https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx 29.03.2019).

5.3. Krizler ve Doğrudan Yabancı Yatırım Etkileri

1970'li yıllarda yaşanan iki petrol krizi, uluslararası para sisteminde ortaya çıkan krizler ve diğer ulusal, bölgesel ve küresel krizlere rağmen, doğrudan yabancı yatırımlar genel olarak artmıştır. Birinci petrol krizinin olduğu dönemde (1973-1974) OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) üyesi ülkelere DYY girişinde keskin düşüşler gerçekleşmiştir. 1974'te bu ülkelere yatırım girişi yerine yabancı yatırımcılar mevcut yatırımlarını satıp (yaklaşık 3 milyar dolar) bu ülkelerden çıkmışlardır. 1973-1974 yıllarında GOÜ'lere DYY girişi yarıya azalırken (4,8 milyar dolardan 2,2 milyar dolara), gelişmiş ülkelere yabancı sermaye girişi %40 artmıştır (15,5 milyar dolardan 21,7 milyar dolara yükselmiştir (https://unctadstat.unctad.org/wds 29.03.2019). Aynı şekilde İkinci petrol krizi nedeniyle OPEC üyesi ülkelere DYY girişi azalmış, 1979-1980 yıllarında söz konusu ülkelere DYY girişi negatif değerler almıştır. OPEC üyesi ülkelerindeki bu azalma, gelişmekte olan ülkelere DYY girişinin düşmesine neden olmuştur. Krizin etkilerinin nispeten azalması ile 1981-1982 yıllarında GOÜ'lere DYY girişi hızlanmıştır.

1982'de Meksika'da başlayan ve diğer Latin Amerika ülkelerine yayılan borç krizleri nedeniyle GOÜ'lere DYY girişi 1983-1985 döneminde, önceki yıllara göre, tekrar düşmüştür. 1997 yılındaki Güneydoğu Asya Krizi nedeniyle özellikle Güney ve Güneydoğu Asya'daki GOÜ'lere DYY girişi, 1997-1998 döneminde, yaklaşık 41 milyar dolardan yaklaşık 25 milyara düşmüştür. Söz konusu dönemde, Asya'daki GOÜ'lere DYY girişinin azalması ile GOÜ'lere yönelik DYY girişi yaklaşık 10 milyar dolarlık düşüş gerçekleşmiştir. ABD kaynaklı Dot-com Krizi 2000'lerin ilk yarısında DYY giriş ve çıkışlarında ciddi bir dalgalanmaya neden olmuştur. 2008'deki küresel mali krizi ardından yaşanan daralmanın etkisiyle 2009'da 1,1 trilyon dolara düşen DYY çıkışları 2010-2017 döneminde 1,3-1,6 trilyon dolar bandında seyretmiştir (https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx29.03.2019). Genel olarak baktığımızda, kriz dönemlerindeki kısa vadeli oynaklıklar meydana gelmiş, 1-2 yıl içerisinde toparlanma gerçekleşmiş, bu nedenle genel trend kısa vadeli oynaklıklardan etkilenmemiştir.

5.4. Doğrudan Yabancı Yatırım Politikalarında Gelişmeler

Ülkeler önceden piyasa dostu politikalarla (birinci nesil politikalar) daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekmeye çalışmışlardır. 1990'lı yıllara gelindiğinde, DYY konusunda hükümetlerin daha aktif politikalar (ikinci nesil politikalar) izlediği görülmektedir. Hükümetler daha fazla DYY çekmek için ulusal yatırım teşvik ajansları kurarak kendi ülkelerinin yatırımlar için ne kadar cazip olduğunu göstermeye çalışmışlardır. DYY konusundaki ikinci nesil politikalar pek çok ülke tarafından benimsenmiştir. 2000'li yıllarla birlikte DYY konusunda üçüncü nesil politikaların öne çıktığı görülmektedir. Buna göre, ülkeler doğrudan yabancı yatırımlara sağladıkları imkânlar noktasında proaktif bir yaklaşım benimsemiştir. Yeni yaklaşımda ülkeler her yabancı yatırımı değil, kendi kalkınma öncelikleri ve ihtiyaçları doğrultularındaki sektörlere ve kümelenmelere uygun yabancı yatırımları çekmeyi hedeflemektedirler (UNCTAD, 2001, s. xix-xx).

6. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE EKONOMİK EMPERYALİZM

Literatürde ekonomik emperyalizm ile farklı yaklaşımlar mevcuttur. Schumpeter, emperyalizmi kapitalist öncesi dönemin sosyal hayatından kalan ve devam eden bir yansıma olarak görmüş, sömürgecilik ile emperyalizm arasındaki ilişki ile ilgilenmemiştir. Ona göre, kapitalizm emperyalist olmayabilir, kapitalizm emperyalist yayılma olmaksızın da varlığını sürdürecektir. Hobson'a göre ise kapitalizm ve emperyalizm arasında bir bağıntı vardır, fakat emperyalizm kapitalizmin mutlak bir sonucu değildir. Kapitalizm ve emperyalizm arasında bağıntı, yetersiz tüketim sorunudur. Kapitalist devletler yetersiz tüketim sorununa çare olmak amacıyla emperyalist arayışlara girmişlerdir (Bağce, 2003, s. 66-67).

Marksist yaklaşıma göre ise emperyalizm kapitalizmle özdeştir (Sarıöz Gökten, 2018, s. 2). Bu yaklaşıma göre, çoğunlukla gelişmiş/sanayileşmiş ülkeler ürünlerine yeni pazarlar bulmak/ açmak, hammadde ve ucuz işgücü ihtiyaçlarını karşılamak için yürüttükleri politikalar, ekonomik emperyalizmin bir yansımasıdır (Geyikdağı, http://www.anlikdergisi.com/2018/11/01/serbest-ticaret-emperyalizmi/ 17.03.2019). Marksist yaklaşıma göre, DYY'ler de ekonomik emperyalizmin bir aracı olarak görebilir. Çünkü her yatırımda olduğu gibi DYY'lerin ülkelere girişi hammadde ve ucuz işgücünden faydalanmak, yeni dış pazarlar bulmak, dış pazarlara yakın yerlerde üretim yapmak vb şeklindedir.

Gallagher ve Robinson (1953) ise geri kalmış ülkeleri sömürgeleştirmek için siyasi kontrolün şart olmadığını ileri sürmektedirler. Onlara göre, bir ülkenin ekonomik varlıklarını ele geçirmek veya kontrol etmek için söz konusu ülkeyi işgal edip orada sömürge yönetimi kurmaya hiç gerek yoktur. Başta Britanya Krallığı olmak üzere Fransızlar, Hollandalılar ve diğer Batılı güçler Osmanlı İmparatorluğu, İran, Çin, Japonya ve Latin Amerika'daki ülkeleri işgal etmeden bu ülkelerde ekonomik emperyalizm uygulamışlardır. Bu yaklaşımdan hareketle ekonomik emperyalizmin 19. yy'nin sonunda hız kazanan, toprak işgalini kapsayan ve sömürgecinin politik yönetimini gerektiren resmi sömürgecilikten çok önce başlamıştır (Geyikdağı, http://

www.anlikdergisi.com/2018/11/01/serbest-ticaret-emperyalizmi/17.03.2019). Ekonomik emperyalizm sömürgecilikten önce varolsa da yabancı yatırımların niteliğinin ağırlıklı olarak ekonomik emperyalizme dayandığını ifade etmek gerekir.

Yukarıdaki yaklaşımlardan hareketle ekonomik emperyalizm bir devletin (sömürgeci olsun veya olmasın) başka bir devletin (sömürge veya bağımsız bir devletin) zenginliklerini kendi ülkelerine taşıdıkları süreçtir. Coğrafi keşiflerin ardından İspanyol, Portekiz, Britanya Krallığı (İngiltere), Fransa, Hollanda ve diğer sömürgeci devletler sömürgeleştirdikleri ülkelerin yanı sıra çeşitli ticaret anlaşmaları yoluyla diğer ülkelere karşı ekonomik emperyalizm uygulamıştır. Ekonomik emperyalizm için bir ülkenin sömürge yönetimi altında olmasına gerek yoktur, siyasi ve askeri güçle bir ülke diğerinin zenginliklerini elinden alabilmektedir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de askeri, siyasi ve ekonomik gücüyle bir ülke bağımsız diğer ülkenin kaynaklarını tek taraflı olarak kullanma hakkını kendinde görebilmektedir. Bu tür anlaşmalar kapsamındaki yatırımları ekonomik emperyalizm olarak değerlendirebiliriz.

Günümüzde doğrudan yabancı yatırımların büyük kısmı gelişmiş ülkeden gelişmiş ülkeye gitmekte, eşit güçlerin arasındaki kazan-kazan yöntemine göre yapılan yatırımları ekonomik emperyalizmin dışında tutmak gerekir. Yüksek çevre standartları, çalışma hayatıyla ilgili yasal düzenlemelerden kaçınmak (çocuk işçi ve daha uzun çalışma saatleri) ve düşük iş gücü maliyetleri, karın tokluğuna insan çalıştırmak için en az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı yatırımlara bakıldığında ekonomik emperyalizmin hala var olduğunu söyleyebiliriz. Bunun önlenmesi için gelişmiş, gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkeler arasında yaptırım gücü yüksek bir anlaşmaların tesis edilmesi gereklidir. En önemlisi ise GOÜ'lerin ve EAGÜ'leri böylesi düşük çalışma hayatı ve yaşam koşullarına iten sebeplerin ortadan kaldırmaktır. Bu noktada gelişmiş ülkelerin GOÜ ve EAGÜ'lere daha fazla karşılıksız yardım yaparak bu ülkelerde yeni istihdam alanları yaratmaları gerekir.

6. SONUÇ

Küreselleşme; iş gücünün, sermayenin, teknolojinin, mal piyasalarının uluslararası nitelik kazanması ve ülke pazarlarının birbirine açılmasıdır. Küreselleşme olgusu yüzyıllara (yy) yayılan bir süreçtir. Bazı yaklaşımlara göre, milattan önceye dayanmakla birlikte İpek Yolu, savaşlar, coğrafi keşifler, Sanayi Devrimi, askeri, siyasi ve sosyal alandaki gelişmeler ile bilim ve teknolojide yaşanan yenilikler küreselleşmeye katkı sağlamıştır. İlk küreselleşme (küreselleşmenin başlangıcı) döneminin ardından coğrafi keşiflerle başlayan ikinci küreselleşme (küreselleşmenin gelişmesi) sürecinde batı Avrupalı sömürgeci devletler baskın/zorlayıcı güç olmuşlardır. Bu devletler farklı coğrafyalarda kendi ordularının ve yöneticilerinin yanı sıra imtiyaz verdikleri şirketlerle faaliyet göstermişlerdir. Bu şirketlerin faaliyetleri ticari kapitalizm kapsamında değerlendirilmektedir. Söz konusu şirketler farklı coğrafyalardaki kaynakları kendi ülkelerine akıtarak ekonomik emperyalizm uygulamışlardır.

Sanayi Devrimi ile birlikte üretimdeki ciddi artışlar, ülkeler arasında ekonomik ilişkilerin gelişmesine ve DYY'lerin yavaş yavaş artmasına yol açmıştır. Bu dönemde İngiltere, Fransa, Hollanda ve Almanya menşeli şirketler sömürge (koloni) ülkelerine ve diğer sanayileşmemiş ülkelere yüksek miktarlarda altyapı yatırımları yapmışlardır. Ayrıca 19. yy'nin ortalarında itibaren imalat sanayinde DYY'ler artmaya başlamıştır. Bu yıllarda ve günümüzde de var olan Siemens ve Singer, çağdaş çok uluslu imalat şirketlerinin orijinal bir prototipi olarak kabul edilir. 1870-1914 yılları arasında kapitalizmin altın yılları sayesinde küreselleşme artmış, iki dünya savaşı ve aralarındaki dönem ülkeler arasında ekonomik ilişkilerin gerilediği bir dönemdir. Bu dönemde DYY'ler girişleri azalmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ticaret ve DYY'ler hızla artmıştır. 1966'da ICSID'ın kurulması, 1970'li yıllarda liberal ekonomi politikaları neticesinde sermayenin serbest dolaşımı, teknolojik yenilikler, dijital bilişim çağının başlaması, 1990'lardan sonra yaşanan siyasal gelişmeler ve küreselleşmeyi hızlandırmıştır.

1970-1980 döneminde küresel DYY'ler yavaş fakat istikrarlı bir şekilde artmıştır. ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra DYY'lerdeki baskın üstünlüğü 1970'lere gelindiğinde son bulmaya başlamıştır. ABD'li şirketlerin yanı sıra İngiltere, Fransa, Hollanda ve Batı Almanya'dan şirketlerde yurt dışında yeni iştiraklerle doğrudan yabancı yatırımlarını artırmışlardır. 1985'ten sonraki dönemde DYY girişlerinde ciddi artışlar gerçekleşme başlamıştır. Bu gelişmede DYY'lerin önündeki politik riskleri azaltan MIGA ve şirketler arasındaki birleşme ve devralmalar etkili olmuştur.

Krizler DYY'leri kısa vadeli olarak etkilemiş olsada kısa vadeli bu dalgalanmalar genel trendi bozmamıştır. DYY giriş, çıkış ve stok değerlerine bakıldığında, doğrudan yabancı yatırımların gelişmiş ve yüksek gelirli gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Coğrafi keşifler ve takip eden dönemlerdeki DYY'ler ekonomik emperyalizme hizmet etmiştir. Günümüzde düşük çevre standartları ve çalışma şartları nedeniyle en az gelişmiş ülkeleri ve bazı GOÜ'leri seçen DYY'lerin ekonomik katkılarına rağmen ekonomik emperyalizm uyguladığını söyleyebiliriz. Ülkeler önceleri her türlü DYY'leri çekmeye çalışırken günümüzde ülkeler her yabancı yatırımı değil, kendi kalkınma öncelikleri ve ihtiyaçları doğrultularındaki sektörlere ve kümelenmelere uygun yabancı yatırımları çekmeyi amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

Adda, J. (2010). Ekonominin Küreselleşmesi (6. Baskı) Çeviren: Sevgi İneci, İletişim Yayınları.

Aktan, C. C. & Şen, H. (1999), Globalleşme https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:nm_quC0SZ1kJ:https://docplayer.biz.tr/47509801-Globallesme-1-coskun-can-aktan-ve-huseyin-sen-21-yuzyilin-esiginde-bulundugumuz-su-donemde-dunya-capinda-degisim.html+&cd=6&hl=tr&ct=clnk&gl=tr

Aydemir, C. & Güneş, H. H. (2006). "Merkantilizmin Ortaya Çıkışı", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (15), 136-158.

Bağce, H.E. (2003). "Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Kamu Diplomasisi" İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 28 (Mart 2003), 63-79.

Chidede, T. (2016). Legal Protection of Foreign Direct Investment, Druck/Herstellung: Anchor Academic Publishing.

Cohen, S. D. (2007). Multinational Corporationsand Foreign Direct Investment, Oxford University Press.

Çatalbaş, N. (2016). "Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Ticaret ve Rekabet" Ekonomik Coğrafya, Ed.: F. Kostakoğlu, Anadolu Üniversitesi Yayını.

Elik, S. & Bal, F. (2014). "Çağdaş Uluslararası Sistemin Kaynağı Ve İlk Dönemi Olarak İspanya-Portekiz Atlantik Sistemi,1493-1648", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16 (1), 88-117.

Erdendoğdu. F. (…). Kapitalizm Nedir? Nasıl Doğdu? Nereye Gidiyor?https://www.academia.edu/5389488/K%C4%B1sa_Kapitalizm_Tarihi (29.03.2019)

Ferguson, N. (2015). Paranın Yükselişi: Dünyanın Finansal Tarihi, Çeviren: Nürettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları.

Geyikdağı, V. N. http://www.anlikdergisi.com/2018/11/01/serbest-ticaret-emperyalizmi/ (17.03.2019).

Grosse, R. (2001). Multinationals in Latin America, Routledge.

Günsoy, B. (2006). Küreselleşmenin Ölçülmesinde Sistematik Yaklaşımlar, Kırlangıç Yayınları.

Gür, N. (2014). Doğrudan Yabancı Yatırımların Yerli Şirketler Üzerine Etkileri, MÜSİAD Yayını.

Hobson, J. A. (1965). Imperialism: A Study, University of Michigan Press.

Karacan, S. vd. (2016). "Tarihsel Süreç İçinde Konaklama Merkezleri Han ve Kervansarayların Günümüzde İpek Yolu Turizm Projesine Dönüşümü", 5. Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu ve I. Uluslararası Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu.

Karluk, S. R. (2009). Uluslararası Ekonomi (9.Baskı), Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Karluk, S. R. (2007). Küreselleşen Dünya Uluslararası Kuruluşlar (6.Baskı), Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

OECD. (2018). Multinational Enterprises in the Global Economy, May 2018).
Sarıöz Gökten, Y. (2018). "Marksist Emperyalizm Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme", Fiscaoeconomia, 2(1), 1-19.

Schumpeter, J. A. (1968). Social Classes and Imperialism, World Publishing Co.

Seyidoğlu, H. (2013). Uluslararası İktisat (Geliştirilmiş 18. Baskı), Güzem Can Yayınları.

UNCTAD. (2002). World Investment Report 2002: Transnational Corporationsand Export Competitiveness: Overview, United Nations.

UNCTAD. (2001). World Investment Report 2001 Promoting Linkages, United Nations.

Wilkins, M. (1989). The History of Foreign Investment in the United Statesto 1914, Harward Univesity Press.

https://en.wikipedia.org/wiki/Dutch_East_India_Company (04.04.2019)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Royal_African_Company (18.03.2019).

https://www.history.com/news/what-was-the-royal-african-company (18.03.2019).

http://www.ekodialog.com/konular/dogrudan-yabanci-yatirim-nedir.html (06.04.2019).

https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx (08.04.2019)

İŞLETME ve FİNANS
YAZILARI – II

ISBN 978 - 605 - 242 - 436 - 0
9 786052 424360
BETA
www.betayayincilik.com